

Prof. BOHUMÍR KUJAL, CSc.,

Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV, Praha

Československá jednotná škola, postupně budovaná podle zákona ze dne 21. dubna 1948 o základní úpravě jednotného školství, představuje první revoluční etapu v rozvoji československé socialistické školy. Třicáté výročí schválení zákona o této škole je vhodnou příležitostí k tomu, abychom se zamyslili nad počátkem dlouhé, nesnadné, ale úspěšné cesty budování naší socialistické školy a lépe porozuměli úkolům, které před nás postavily Komunistická strana Československa a náš socialistický stát vydáním projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy, zpracovaného na základě usnesení XIV. a XV. sjezdu KSČ a schváleného nejvyšším orgánem strany v roce 1976.

TRÍDNÍ PODSTATA ŠKOLY Z ROKU 1948 A JEJÍ PROHLUBOVÁNÍ V DALŠÍCH LETECH

Jestliže se dnes analyzuje a hodnotí teorie a praxe jednotné socialistické školy, jsou již plně k dispozici díla klasiků marxismu-leninismu, dále usnesení sjezdů a ústředních výborů KSSS, KSČ a komunistických stran v ostatních socialistických státech o stavu a dalším rozvoji komunistické výchovy a socialistické jednotné školy, zobecněné zkušenosti z budování této školy v SSSR, u nás i v ostatních socialistických zemích, bohatá vědecká pedagogická, psychologická a jiná literatura k tomuto problému¹⁾ atd.

Tehdy, v letech 1945—1948, se mohli budovatelé československé jednotné školy opírat především o revoluční myšlenky klasiků marxismu-leninismu — K. Marxe, B. Engelse V. I. Lenina — o vzdělání lidu, o zásadní stanoviska Komunistické strany Československa v oblasti školství a komunistické výchovy, o Košický vládní program a projevy Z. Nejedlého, prvního ministra školství a osvěty v naší republice osvobozené slavnou Sovětskou armádou. Na druhé straně však byly k dispozici zatím jen neúplné poznatky z teorie a praxe první jednotné

¹⁾ Viz např. Kienitz, Werner a kol.: *Einheitlichkeit und Differenzierung im Bildungswesen*. Berlin, Volk und Wissen 1973, a další publikace v socialistických zemích.

školy na světě — školy sovětské — a dále myšlenky pokrokových jednotlivců (např. J. A. Komenského) a společenských hnutí za demokratizaci vzdělání, formulované v podmínkách vykořisťovatelské společnosti. Přitom bylo nutno svádět za vedení Komunistické strany Československa usilovný zápas s odpůrci jednotné školy a demokratizace vzdělání v pojetí nastoleném komunistickou stranou, kteří hovořili přímo o nebezpečí jednotné školy.²⁾ Někteří jednotlivci a společenské skupiny usilovali o zachování dosavadního dvoukolejného buržoazního školství, a tím napomáhali udržovat privilegia v oblasti vzdělání a výchovy pro děti z rodin dříve vládnoucích společenských tříd a skupin a z rodin, které měly některé výhodnější podmínky pro vzdělávání svých dětí. Ale byly tu i koncepce jednotné školy, jež zdůvodňovaly takové pojetí její diferenciace, které nakonec ve svých sociálních důsledcích umožňovalo v rámci jednotné školy vyšší vzdělání dětem ze sociálně lépe vybavených rodin, z rodin, v nichž byly pro vzdělávání jejich členů některé lepší podmínky vytvořené v minulosti.³⁾

Samozřejmě v průběhu boje o jednotnou školu vycházely v tisku postupně články, statě, knižní publikace, které osvětlovaly správné pojetí jednotné školy a její význam pro skutečnou demokratizaci vzdělání.⁴⁾ Komunistická strana Československa, opírající se o Košický vládní program, učinila boj za demokratizaci vzdělání součástí své politiky a získávala velikou podporu mezi pracujícími, kteří správně pochopili, že jednotná škola po vzoru sovětské školy poskytuje kvalitativně nové možnosti pro vzdělávání jejich dětí.

Revolučnost jednotné školy z roku 1948 spočívá v tom, že byl s definitivní platností odstraněn dvoukolejný školský systém a nastolen systém jednotné školy, umožňující všem dětem dosahovat nižšího středního vzdělání a na jeho základě pokračovat v dalším vzdělávání. Ti, kteří neprošli školou v první buržoazní Československé republice nebo v ní neučili, si možná ani neuvědomují revolučnost této přeměny naší školy, tuto změnu její třídní podstaty. Vždyť v menších obcích existovala nezřídka jen osmiletá obecná škola, povětšinou organizovaná jako škola málotřídní. Ta měla v období první buržoazní republiky podle učebních osnov z r. 1933 umožňovat každému „průměrné“ nadanému žákovi nabýt soustavného a uceleného základního vzdělání, které by jej uschopnilo k dalšímu vzdělávání a zdokonalování a náležitě připravilo k úkolům praktického života.⁵⁾ Samozřejmě neslo o žádné „průměrné“ nadané žáky, ale na vesnicích, kde nebyla měšťanská nebo střední škola, chodily do obecné osmileté školy ve věku od 6 do 14 let všechny děti z vesnice kromě těch, které si mohly dovolit docházku do někdy dosti vzdálené měšťanské nebo střední školy. Také poznámka o dalším vzdělávání a zdokonalování absolventů osmileté obecné školy je značně nadnesená a ve své podstatě nepravdivá. Z osmileté obecné školy nebylo možno pokračovat ve studiu na žádné vyšší škole, i přechod do některé z dalších tříd

²⁾ Mertlík, R.: *Nebezpečí jednotné školy*. Praha, Václav Petr 1947.

³⁾ Viz např. Příhoda, V.: *Myšlenka jednotné školy*. Praha, Orbis 1948.

⁴⁾ Viz např. články, statě a knižní publikace Z. Nejedlého, L. Novomeského, O. Pavlíka, G. Pavloviče, F. Kahudy a dalších. Dr. O. Pavlík např. již v roce 1945 přednesl návrh na reformu školského systému v Komisi pro školskou reformu při povereníctve SNR pro školstvo a osvetu v Bratislavě, který vydalo v téže roce Štátné nakladatelstvo v Bratislavě. Autor návrhu vyzdvihuje princip státní jednotné školy a vysokoškolského vzdělání učitelstva a vzhledem k podmínkám na Slovensku navrhuje realizovat tyto principy jen postupně. Dekret prezidenta republiky o vysokoškolském vzdělávání učitelů, vydaný v r. 1945, řeší však tuto otázku zásadně pro celé území státu a rovněž zákon o základní úpravě jednotného školství z r. 1948 zavedl státní jednotnou školu s důrazem na jednotnou národní a střední školu rovněž jak v českých zemích, tak na Slovensku.

⁵⁾ Věstník ministerstva školství a národní osvěty, XV, 5, 15. 5. 1933, Praha, SN, s. 144–210.

měšťanské školy předpokládal zkoušku z předchozích ročníků, a to v plném rozsahu předepsaného učiva. Absolventi této školy se nemohli vyučit řemeslu ve většině oborů. A tak dominoval úkol osmileté obecné školy připravovat žáky k úkolům praktického života, ovšem v podstatě pro nekvalifikovanou práci a pro život na nízké kulturní úrovni. Je to patrné například z učební osnovy pro vyučování počtům v osmileté obecné škole z roku 1933 (8. postupný ročník). Těžiště tohoto vyučování je v řešení praktických úkolů z peněžnictví, z pojišťování, z veřejného i z národního hospodářství v naší republice i z mezinárodních poměrů. Předpisuje se poučení o směnkách, o cenných papírech, o složitém počtu úrokovém, o umořování dluhů, o jednoduchém účetnictví. Z geometrie se uvádí povrch a objem jehlanu, kužel a koule. Úkolem je také učit praktickému vyměřování.⁶⁾ Z uvedeného je patrné, že žactvu osmileté obecné školy se nedostávalo soustavného poučení ani o elementárních základech matematické vědy, jejichž kvalitní osvojování umožňuje, jak je prokázáno, rozvíjet matematické myšlení a ostatní schopnosti k tvůrčí poznávací a praktické činnosti. I když některé uvedené praktické vědomosti a dovednosti jsou nesporně potřebné, zůstává skutečností, že osmiletá obecná škola i v podmínkách často velmi náročné a vysoce kvalitní práce jejich učitelů představovala pro její absolventy diskriminaci v oblasti vzdělání.

Ve větších obcích a ve městech byly v období první buržoazní Československé republiky budovány školy měšťanské. Ty měly poněkud vyšší nároky na vzdělávání mládeže, avšak i ony ve své podstatě představovaly spolu s osmiletou obecnou školou onu první kolej v buržoazním školství, která neumožňovala skutečné vzdělání založené na vědě, nevedla dostatečně k vytváření kvalitních schopností k činnosti poznávací a praktické, nedávala přes často velmi kvalitní práci a velké úsilí svých učitelů možnost dosáhnout popřípadě i nejvyššího vzdělání pro převážnou část našich dětí vůbec a dětí z rodin tělesně pracujících zvláště. Podle normálních učebních osnov pro měšťanské školy z r. 1932 měla měšťanská škola poskytovat mládeži ucelené vzdělání vyšší, než poskytuje obecná škola, a vhodně připravovat k dalšímu vzdělávání. Obecné vzdělání na měšťanské škole zahrnovalo vědomosti a dovednosti, jichž bylo třeba v praktickém denním životě. Zvláště se zdůrazňovaly technické dovednosti a rozvoj žakovy motoriky. Přitom tato škola mohla praktikovat tzv. kvantitativní diferenciaci (nazývanou také diferenciací vnější), spočívající v tom, že „pro žáky, od nichž nelze očekávat, že by dosáhli učebního cíle měšťanské školy“, mohly být zřizovány tam, kde byly při prvním ročníku pobočky, speciální třídy.⁷⁾ V těchto třídách se samozřejmě dále snižovala úroveň vzdělání, které měšťanská škola poskytovala, omezovalo se učivo a vypouštěly se některé jeho náročnější části. Není samozřejmě nesprávné, že se na měšťanské škole zdůrazňovaly vědomosti a dovednosti potřebné v praktickém denním životě a zvláště dovednosti technické, avšak základní problém je v tom, že zaměření měšťanské školy k praxi bylo do značné míry jednostranné, že i zde nebylo dostatek možnosti učit základům věd, utvářet dovednosti s oporou o osvojené kvalitní vědecké poznatky, rozvíjet kvalitní schopnosti k činnosti poznávací a praktické, i když samozřejmě učební osnovy tento poslední úkol zdůrazňovaly. Absolventi měšťanské školy mohli být přijati do učení různým řemeslům (v některých se přímo absolvovali měšťanské školy předpokládalo) a mohli také vstoupit na střední odborné školy (jako byl např. učitelský ústav,

⁶⁾ *Normální učební osnovy pro obecné (ludové) školy ze dne 10. 7. 1933.* Věstník ministerstva školství a národní osvěty, XV, 7, 15. 7. 1933, Praha, SN, s. 194.

⁷⁾ Věstník ministerstva školství a národní osvěty, XIV, 6, 15. 6. 1932, Praha, SN, s. 88–90.

průmyslová škola apod.). Zůstaly jim však uzavřeny vysoké školy, na něž se ze středních odborných škol nepřijímalo; výhodu přestupu na vysoké školy měli jen absolventi gymnázií, reálných gymnázií a reálék. Charakter obsahu vyučování na měšťanské škole je patrný rovněž z učební osnovy počtů z roku 1932 (3. třída měšťanské školy). Předpisují počítání neúplnými čísly, třetí mocninu a odmocninu dekadických čísel, čísla relativní a obecná, základní početní výkony čísla relativními, obecnými a mnohočleny, dosazování čísla zvláštními, mocniny s celými a kladnými mocniteli, dvojmoc a trojmoc dvojčlenů, příležitostně řešení rovnic o jedné neznámé. Je zařazeno poučení o cenných papírech a směnkách, o složitém úrokování a životním pojišťování (podle tabulek), o nejdůležitějších cizích měnách. Dále se uvádějí základy jednoduchého účetnictví na praktických příkladech, měřictví, podobnost měřických útvarů, měřítko, užití podobnosti trojúhelníků k vyměřování v přírodě, jehlan, kužel, jejich povrch a objem, pravidelné mnohostěny, elipsa a parabola, výčet vah těles.⁸⁾ Uvedená osnova ukazuje, že se jistý čas věnuje vyučování dílčím poznatkům z matematiky, avšak i zde převažuje zájem o praktické počítání nedostatečně opřené o teoretické základy. Na základě toho byl přechod z měšťanské školy na střední školu obtížný, předpokládal vykonání zkoušek z učiva střední školy, a proto se uskutečňoval dosti výjimečně.

Jestliže se tato první kolej školství v první buržoazní Československé republice (osmiletá obecná škola a škola měšťanská) označuje jako škola masová, určená pro většinu dětí a zdaleka převážnou část dětí z rodin průmyslových a zemědělských dělníků, drobných zemědělců, řemeslníků apod., všeobecně vzdělávací střední škola (gymnázium, reálné gymnázium, reálka) představuje školu výběrovou, kterou navštěvovaly většinou děti z rodin vládnoucích tříd a s ní přímo spjatých společenských skupin, dále děti lékařů, profesorů, učitelů atd. Úkolem této výběrové střední školy je podle návrhu učebních osnov pro tyto školy z roku 1933 vychovávat pracovníky, kteří prací svého ducha mají sloužit společnosti a být oporou státu. Výchova budoucích vzdělavců má spočívat na národní osvětě; žák se má uvádět do počátků vědeckého pojmání jevů a vědeckých metod pracovních. Tím se připravuje ke studiu na škole vysoké.⁹⁾ Tomuto poslání školy odpovídá i návrh učebních osnov matematiky, které obsahují (3. ročník gymnázia) základy aritmetiky a geometrie.¹⁰⁾

Výběrová všeobecně vzdělávací střední škola se tedy liší od masové školy zásadně tím, že má připravovat pracovníky převážně duševně pracující, kteří podle návrhu osnov jsou „oporou státu“. Právě těm se má dostat hojně z bohatého stolu vědy a má se jim umožnit dosáhnout i nejvyššího vzdělání studiem na školách vysokých.

Třídní podstata, třídní funkce těchto škol v první buržoazní Československé republice jsou dány především tím, kterým společenským třídám a skupinám jsou určeny; z této jejich funkce se pak odvozuje jejich poslání a pojetí, jejich obsah i metody výchovně vzdělávací práce, jak jsme se o nich zmínili. Pro vyjasnění této otázky mohou posloužit výsledky sociologického výzkumu, který v období první buržoazní republiky provedl významný představitel pokrokového učitelstva a v prvních letech po osvobození naší země Sovětskou armádou předseda Svazu zaměstnanců školství a osvěty — komunista Ladislav Koubek. Podle tohoto výzkumu chodilo na výběrovou chlapeckou

⁸⁾ *Normální učební osnovy pro měšťanské školy z 9. 6. 1932.* Věstník ministerstva školství a národní osvěty, XIV. 6, 15. 6. 1932, Praha, SN, s. 104–105.

⁹⁾ *Návrh učebních osnov pro střední školy.* Praha, SN 1933, s. 17.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 48–49.

střední školu ve školním roce 1929—1930 ve srovnání s chlapeckou školou měšťanskou podstatně méně dětí z rodin průmyslových dělníků (7 % na střední škole proti 17,87 % v 1. ročníku měšťanské školy), zemědělských dělníků (1,3 % na střední škole proti 3,51 % v 1. ročníku měšťanské školy), domkářů (3,7 % na střední škole proti 9,04 % v 1. ročníku měšťanské školy), zaměstnanců nebo dělníků neznámých povolání (2,2 % ve střední škole proti 7,88 % v 1. ročníku měšťanské školy). Procento těchto dětí se postupně od 1. do 3. ročníku měšťanské školy většinou zmenšovalo. Naproti tomu bylo na chlapecké střední škole ve srovnání s chlapeckou školou měšťanskou více dětí z rodin úředníků ve veřejné službě (16,3 % na střední škole oproti 4,90 % v 1. ročníku měšťanské školy), průmyslníků (2,6 % na střední škole oproti 1,04 % v 1. ročníku měšťanské školy), lékařů a advokátů (3,5 % na střední škole oproti 0,36 % v 1. ročníku měšťanské školy), učitelů a profesorů (9,2 % na střední škole oproti 0,57 % v 1. ročníku měšťanské školy) atd.¹¹⁾

Odpověď na otázku, kterým společenským třídám a skupinám byly určeny masová a výběrová střední všeobecně vzdělávací škola, je i podle této dílčí statistiky jednoznačná. Výběrová škola sdružovala děti převážně z rodin vládnoucích tříd a s ní bezprostředně spjatých společenských skupin, jako jsou průmyslníci, velkostatkáři a vyšší veřejní úředníci, dále z rodin sociálně silnějších, z rodin, v nichž byly některé lepší podmínky pro vzdělávání dětí, jako jsou lékaři, advokáti, profesori, učitelé aj. A této sociální struktuře odpovídalo i poslání a pojetí výběrové střední všeobecně vzdělávací školy, které směřovalo k reprodukci těch sociálních tříd a skupin, kterým byla určena. Masová škola pak na druhé straně připravovala popř. spolu se školami, které byly absolventům měšťanské školy přístupné, nekvalifikované nebo kvalifikované dělníky, drobné rolníky, řemeslníky, střední odborné kádry apod. a zároveň dávala nejnižší existující vzdělání (osmiletá obecná škola) nebo vzdělání, které neumožňovalo dosáhnout nejvyššího vzdělání na vysoké škole. Jestliže se jednotlivcům podařilo překonat všechna omezení daná masovou školou, dalo se tak jedině v důsledku ohromných obětí a námahy těchto jednotlivců a celých jejich rodin. Uvažme, že studium na výběrové střední všeobecně vzdělávací škole a na škole vysoké bylo velmi nákladné (vysoké školné, poměrně drahé učebnice a učební pomůcky apod.), že tyto školy byly někdy dosti vzdálené od domova, že studenti z rodin tělesně pracujících neměli možnost doučování za pomoci domácích učitelů, často žili ve velmi skromných a málo podněcujících rodinných a místních podmínkách atd. Uvedená statistika ukazuje jednu stránku třídní skutečnosti v oblasti buržoazního školství. Druhá spočívá v tom, že počet příslušníků vládnoucích tříd a s nimi spjatých společenských skupin i ostatních společenských skupin, z nichž odcházely děti převážně na výběrovou všeobecně vzdělávací střední školu, tvořil podstatně menší část obyvatelstva nežli ty společenské třídy a skupiny, jejichž dětem byla určena masová škola; přesto děti privilegovaných společenských tříd a skupin se převážně podílely na studiu na výběrových školách.

Samozřejmě byly po osvobození naší vlasti Sovětskou armádou již od května 1945 některé rozdíly mezi masovou a výběrovou školou odstraněny. Avšak třídní podstatu, třídní charakter naší školy definitivně změnil teprve zákon o základní úpravě jednotného

¹¹⁾ Koubek, L.: *Sociologický výzkum žactva měšťanských škol ve školním roce 1929—30*, Praha, Říšský svaz učitelstva měšťanských škol republiky Československé 1932, s. 45—47. Uvedená procenta vyjadřují procento dětí z celkového počtu příslušníků těch společenských tříd a skupin, které autor uvádí.

školsství, přijatý a vydaný po vítězství pracujícího lidu v únoru 1948. Zmínil se o tom Klement Gottwald, tehdejší předseda ÚV KSČ a předseda vlády, v projevu na manifestaci žactva pražských škol na Staroměstském náměstí v Praze dne 26. dubna 1948 po schválení školského zákona. Upozornil na dvě základní otázky v souvislosti s tímto zákonem. Zdůraznil, že tento zákon odstraňuje předně jakékoliv rozdíly mezi školou pro mládež do patnácti let. Upozornil na rozdíly, které byly mezi školou střední a měšťanskou, mezi školami ve městě a na venkově, a prohlásil, že s tím je nyní konec, že nyní bude pro všechnu mládež do patnácti let škola stejná i ve městech, i na venkově. Všichni budou chodit společně do nižší střední školy a o skutečně nadané se republika postará, aby mohli studovat dál. Vyšší školy se tak stávají přístupné pro každého. K. Gottwald pak vyzvedl, že nová škola bude učit uvědomělé lásce k práci, a přitom zdůraznil stejnou důležitost práce dělníka, rolníka, inteligence, zároveň však upozornil, že základem všeho je práce tělesná, práce rukou, a proto se bude všechna mládež učit ve škole tělesně pracovat.¹²⁾ Zdeněk Nejedlý, významný vědecký a kulturní pracovník a tehdejší ministr školství a osvěty, ve svém projevu v Ústavodárném národním shromáždění při projednávání školského zákona charakterizoval tento zákon jako jedno ze tří zákonodárných děl, která se dotýkají samé struktury národa. Uvedl, že Ústavodárné národní shromáždění projednalo zákon o znárodnění průmyslu po stránce hospodářské, zákon o národním pojištění po sociální stránce; předložený školský zákon je pak kulturním zákonem o základech vzdělání naší mládeže, a tím veškerého našeho lidu. Podtrhl pak rovněž skutečnost, že na základě projednávaného zákona se zvedne veškeré vzdělání národa z dosavadní úrovně na úroveň nižší střední školy. Jednotná škola má podle něho ten význam, že občané si budou rovni nejen před zákonem, ale i ve škole, ve vzdělání. Zákon má pomoci odstraňovat rozdíly mezi tzv. duševní a tzv. tělesnou prací. Nakonec vyzvedl ten krásný zjev, že o jednotnou školu je neobyčejný zájem i na venkově, i v zapadlých vesnicích, že na ni čekají a radují se z ní nejširší masy občanů.¹³⁾ Laco Novomeský, pověřenec Slovenské národní rady pro školství a osvětu, podrobně vylíčil při projednávání školského zákona v Ústavodárném národním shromáždění těžký a složitý politický boj o jednotnou školu, zvláště na Slovensku, a uvedl, jaký význam mělo v tomto boji postátnění slovenského školství ještě před osvobozením celého teritoria republiky. Připomněl, že české a slovenské měšťanstvo nebylo schopno rozvinout v oblasti vzdělání ty ideály, ze kterých vzešlo, ze strachu před vzdělanějším lidem a že teprve na prahu socialistického uspořádání společenských věcí se může národ dostat k uskutečnění dávno požadovaných výchovných a vzdělávacích podmínek.¹⁴⁾

Můžeme tedy říci, že třídní podstata buržoazní školy spočívá především v tom, že vládnoucí třídy a s nimi bezprostředně spjaté společenské skupiny a skupiny sociálně silnější a mající některé lepší podmínky pro vzdělávání svých dětí mají

¹²⁾ Gottwald, K.: *Projev na manifestaci žactva pražských škol na Staroměstském náměstí v Praze 26. dubna 1948*. Spisy, XIV, 1947–48, SNPL 1958, s. 387–389.

¹³⁾ *Projev ministra školství a osvěty prof. dr. Zdeňka Nejedlého na 106. plenární schůzi Ústavodárného národního shromáždění ze dne 21. dubna 1948*. Československé právo, Školský zákon; sestavili prof. PhDr. Otokar Chlup, prof. František Kahuda a JUDr. Karel Král, Praha, Orbis 1949, s. 43–45.

¹⁴⁾ Novomeský, L.: *Zákon o štátnej jednotnej škole*. Z prejavu v Ústavodárnom zhromaždení k návrhu zákona o štátnej jednotnej škole, predneseného 21. apríla 1948: Novomeský, Ladislav: *Nový duch novej školy*, výber z prejavov a článkov o školstve a mládeži, 1945–1950. Bratislava, SPN 1974, s. 182–193.

zajištěna privilegia v oblasti vyššího a nejvyššího vzdělání, což se nejlépe zabezpečuje dvoukolejným systémem buržoazního školství. Třídní podstatu socialistické školy charakterizuje především skutečnost, že dělnická třída, která je vedoucí silou socialistické společnosti, a její politická avantgarda — komunistická či revoluční dělnická strana — zajišťují systémem jednotné školy nejdříve nižší střední a postupně střední a nakonec úplné střední vzdělání pro všechny, pro děti ze všech společenských tříd a skupin, a tím pro ně zároveň vytvářejí podmínky ke dosažení i nejvyššího vzdělání. Jestliže jednotná škola z roku 1948 zajišťovala nižší střední vzdělání pro veškerou mládež, v dalším vývoji naší socialistické školy se usilovalo o zvýšení tohoto vzdělání pro všechny, až současný projekt dalšího rozvoje československé vzdělávací soustavy, schválený ústředním orgánem Komunistické strany Československa v r. 1976, plánuje postupné zavedení deseti-letého středního vzdělání pro všechny a postupné rozšiřování úplného dvanácti-letého středního vzdělání s perspektivou jeho masového zavedení. V tom je revoluční změna třídní podstaty naší školy formou jednotné školy z roku 1948 a jednotné socialistické školy v současné a nejbližší budoucí době, v tom spočívá diametrálně odlišný přístup k demokratizaci vzdělání v socialistické společnosti od přístupu ke vzdělání ve společnosti buržoazní.

Je známo, že rozvoj ekonomiky v rozvinutých kapitalistických státech a trvalé úsilí pokrokových společenských tříd, skupin a jednotlivců, zvláště třídy dělnické a revolučního dělnického a komunistického hnutí, neustále nastoluje v těchto zemích požadavek demokratizace vzdělání. V těchto podmínkách je aktuální i otázka jednotné školy. Zvláště se požaduje sjednocení druhého stupně všeobecně vzdělávací školy. Vytvářejí se školy 1., 2. a 3. stupně, které se nazývají sjednocenými nebo společnými školami. Tak např. ve Velké Británii, ve Francii, v Německé spolkové republice se dějí pokusy budovat tyto školy tak, že pod jednou střechou a pod jedním administrativním vedením se sdružují různé typy škol.¹⁵⁾ Ve Spojených státech amerických se uvnitř společné základní a střední školy provádí ostrá diferenciacce. Na základě tzv. testů inteligence a jiných ukazatelů se rozdělují děti v nižších třídách na slabé, střední a silné. Pro všechny je zpracován jednotný plán, avšak ve vyučovacích předmětech probíhá vyučování na různé úrovni. V poslední třídě tohoto nižšího stupně školy jsou zavedeny výběrové vyučovací předměty v rozsahu 35 % vyučovacího času. Výběrem většího počtu akademických předmětů se část žáků orientuje k dalšímu studiu v těchto teoretičtějších disciplínách. Základní část žáků se vyučuje podle učební osnovy zaměřené k praxi. Ve vyšších třídách je pak povinná část vyučování minimální. Vnější svobodný výběr z velkého množství vyučovacích předmětů je vlastně určen diferenciací v předchozích nižších třídách. A tak asi 30 % žáků těchto tříd se zabývá studiem teoretických vyučovacích předmětů, orientovaných ke studiu na vysoké škole. Ostatní žáci získávají praktické vzdělání, které nelze kvalifikovat jako úplné střední vzdělání. Ke studiu na vysoké škole se podle zjištění připravuje v uvedených vyšších třídách 79 % dětí z rodin vyšších společenských skupin a jen 15 % dětí z rodin méně kvalifikovaných pracujících.¹⁶⁾

V Itálii, kde je zavedena povinná všeobecně vzdělávací škola pro všechny žáky ve věku od 6 do 14 let, je přestup na vyšší střední všeobecně vzdělávací školu,

¹⁵⁾ Viz Kienitz, W. a kol.: *Einheitlichkeit und Differenzierung im Bildungswesen*. Berlin 1973, s. 74 a další. Tyto školy se označují jako „multilateral School“, „collège d'enseignement secondaire“, „Gesamtschule“.

¹⁶⁾ Malkova, Z. A. a kol.: *Školnaja politika v stranach kapitalizma*. Moskva, Pedagogika 1976, s. 56–57.

kteřá umožňuje studium na různých typech vysokých škol, vázán na znalost latiny, kterou si nemohou osvojit všichni žáci povinné osmileté školy pro nepříznivé podmínky k vyučování latině na některých školách, zvláště venkovských, dělnické a jiné děti pro nedostatek prostředků pro soukromé studium tohoto předmětu apod. Krátce, i když buržoazie připouští určité reformy budící dojem, že se směřuje k jednotné škole, zajišťuje si různými více či méně skrytými způsoby zcela bezpečně pro sebe, pro společenské skupiny s ní bezprostředně spjaté a pro ekonomicky a mocensky silnější společenské skupiny privilegia na vyšší vzdělání jako součást úsilí o posílení své moci ve státě a ve společnosti. Prostřednictvím školy, vzdělání a výchovy posiluje propagaci a upevňování buržoazní ideologie v celém národě, což je samozřejmě neoddelitelným atributem třídního charakteru buržoazní školy.

Dělnická třída vychází z toho, že chce-li osvobodit sama sebe, musí osvobodit i všechny ostatní vykořisťované společenské třídy a skupiny. Proto i v oblasti vzdělání nastoluje a realizuje požadavek takové demokratizace vzdělání, jak ji umožňuje systém socialistické jednotné školy. I když je třeba vysoce hodnotit a oceňovat úsilí všech pokrokových jednotlivců a společenských hnutí o demokratizaci vzdělání v minulosti, teprve dělnická třída, její revoluční učení marxismus-leninismus a revoluční dělnické a komunistické strany mohly nastolit a postupně v zemích, v nichž zvítězila socialistická revoluce, vytvářet takovou jednotnou školu, která dává dětem ze všech společenských tříd a skupin jednotné nižší střední a postupně střední a úplné střední vzdělání. Dělnická třída a komunistické strany usilují o to, aby veškeré vzdělávání bylo založeno na skutečné vědě a aby veškerá výchovná a vzdělávací práce školy byla prochnuta nejpokrokovější ideologií v dějinách, ideologií dělnické třídy, skutečně vědeckým učením marxismu-leninismu.

V souvislosti s třídní podstatou socialistické jednotné školy se někdy dobře nechápou některé otázky výběru žactva do našich výběrových středních a vysokých škol. Někteří lidé nesprávně tvrdí, že rozhodující je jen původ a politické zaměření a aktivita rodičů a dětí, a nikoliv skutečné schopnosti žáků ucházejících se o přijetí do některé z těchto uvedených škol. Socialistická společnost stojí i v řešení této otázky plně na zásadách socialistické demokracie, socialistického humanismu a optimismu a nemá naprosto žádný důvod realizovat v tomto směru nějakou „tajnou“ politiku. Jednoznačně vychází z toho, a všechny dosažité zkušenosti to potvrzují, že jednotlivci s předpoklady k tvůrčí talentované činnosti jak v oblasti vědy a umění, tak výrobní práce, techniky, práce politické, organizační atd., jsou v podstatě rovnoměrně zastoupeni ve všech společenských třídách a skupinách. Je jen třeba včas rozpoznat talent a věnovat jeho rozvoji potřebnou pozornost. Proto se oprávněně a právě s ohledem na největší bohatství národa, které představují talentovaní jednotlivci, vybírají žáci do výběrových škol z jednotlivých společenských tříd a skupin poměrně podle skutečného kvantitativního zastoupení těchto tříd a skupin v socialistické společnosti. Dělnická třída tvoří v ČSSR téměř 60 % obyvatelstva,¹⁷⁾ a proto je úsilí o získání odpovídajícího počtu dětí z dělnických rodin do výběrových středních škol hluboce demokratické. Přitom pochopitelně dělnický stát má v inteligenci vzešlé z dělnické třídy a s ní třídně spjaté velkou oporu. Samozřejmě zároveň s úsilím o správnou třídní a společenskou strukturu výběrových škol, odpovídající třídní a spo-

¹⁷⁾ Podle Zprávy o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a dalších úkolech h strany. *XIV. sjezd Komunistické strany Československa*. Praha, Svoboda 1971, s. 52.

lečenské struktuře naší společnosti, se bedlivě zkoumají předpoklady žáků k dalšímu studiu, a to s oporou o dobrozdání absolvované školy, o vysvědčení z ní, o výsledky přijímacích zkoušek a pohovorů. Je však třeba zároveň brát v úvahu, že některé děti z rodin, které dosud ještě neposkytují dostatek podnětů a potřebné podmínky pro všestranný a harmonický rozvoj svých dětí, nemají v daném okamžiku schopnosti k učení ještě dostatečně rozvinuty, a je přesto třeba jim dát příležitost k dalšímu studiu, splňují-li všechny ostatní podmínky, je-li jejich nadání nesporné a skýtá-li záruku, že zjištěné opoždění bude v dalším studiu s úspěchem překonáno.

Komunistická strana Československa a školská správa se proto právem obracejí na učitelky mateřských škol a učitele a učitelky škol základních, aby věnovali všestrannému a harmonickému rozvoji všech dětí bez rozdílu jejich třídního a společenského původu, národnosti, politické příslušnosti, náboženského vyznání co největší péči a aby zároveň největší pozornost věnovali dětem, které se z různých důvodů opoždují a které nežijí v takovém prostředí, jež by dostatečně napomáhalo jejich rozvoji. Tím se postupně vytvářejí optimální podmínky pro skutečně demokratický výběr dětí do výběrových škol jak z hlediska třídní a společenské struktury naší socialistické společnosti, tak z hlediska kvalitní připravenosti jednotlivce. Jestliže se výběrové řízení, prováděné u nás podle řádně projednaných a schválených zásad, ptá i na společenskou angažovanost studenta i jeho rodiny, má tu samozřejmě na zřeteli zájem každého jednotlivce, zvláště pak jednotlivce s vyšším vzděláním, o úspěšný rozvoj naší socialistické společnosti jako základního předpokladu rozvoje a prospěchu každého člena této společnosti.¹⁸⁾

ZÁKLADNÍ FUNKCE A POSLÁNÍ ŠKOLY PODLE ZÁKONA O ZÁKLADNÍ ÚPRAVĚ JEDNOTNÉHO ŠKOLSTVÍ Z 21. DUBNA 1948 A JEJICH VÝVOJ

Jestliže hodnotíme jednotnou školu postupně utvářenou podle zákona o základní úpravě jednotného školství ze dne 21. dubna 1948 jako první revoluční etapu ve vývoji československé jednotné socialistické školy, zdůrazňujeme tím samozřejmě jak její zásadní význam pro další rozvoj naší výchovně vzdělávací soustavy, tak zároveň i její spjatost s podmínkami doby, v níž vznikla, její historickou podmíněnost.

V textu zmíněného zákona jsou zakotveny základní principy výstavby jednotné školy, jsou v něm však i některé dílčí formulace, které byly dalším vývojem nutně překonány. Zásadní význam má samozřejmě ustanovení, že se veškeré naší mládeži dostane jednotné výchovy a odborného vzdělání na školách, které tvoří jednotnou soustavu.¹⁹⁾ Po vydání zákona jsou všechny školy státní, což právě za existence lidové demokratického státu umožňovalo jednotně vychovávat mládež v duchu pokrokové ideologie. Zákon dále stanoví povinnou školní docházku do škol prvního a druhého stupně (škola národní a škola střední), a to v trvání devíti let.²⁰⁾ Tím byl položen skutečný základ celé jednotné školské soustavy,

¹⁸⁾ Podrobněji o tom viz např. Kujal, B.: *O socialistickou školu budoucnosti*. Pedagogika 1973, 6, s. 679.

¹⁹⁾ *Zákon ze dne 21. dubna 1948, č. 95 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon)*. Československé právo, Školský zákon, Praha, Orbis 1949, s. 11.

²⁰⁾ Tamtéž, s. 13.

neboť všem dětem ve městě a na vesnici bylo umožněno dosáhnout nižšího středního vzdělání a na tomto základě pokračovat v dalším vzdělávání. Byla definitivně odstraněna slepá ulička, kterou představovala dřívější osmiletá obecná škola a škola měšťanská. Zákon však překračuje úkol představovaný požadavkem dát nižší střední vzdělání všem dětem. Děje se tak ustanovením o základních, zpravidla tříletých odborných školách, povinných pro veškerou mládež, která nechodí do jiných škol třetího stupně. Tato povinnost se vztahuje na žáky v učebním poměru, ale i na ty jednotlivce, kteří po skončení povinné školní docházky nejsou v zaměstnání (v učebním poměru) a přitom nechodí do některé ze škol třetího stupně. Školní vzdělání zahrnující základy odborného vzdělání a prohloubené všeobecné vzdělání je na těchto školách podobně jako na národní a střední škole bezplatné.²¹⁾ Zákon tedy zavedl v podstatě povinné střední vzdělání, povinnou přípravu dělnického dorostu na zpravidla tříletých základních odborných školách. V dalších letech se pak hledaly další nové cesty ve výchově dělnického dorostu. Projekt dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy, schválený nejvyšším orgánem Komunistické strany Československa v r. 1976, řeší nyní v souladu s potřebami a dosaženými podmínkami naší socialistické společnosti přípravu dělnického dorostu zásadně se zřetelem k významu a postavení dělnické třídy v naší společnosti. Navrhuje postupně realizovat desetileté střední vzdělání pro všechny a zároveň dále rozšiřovat úplné dvanáctileté střední vzdělání s perspektivou jeho postupného masového rozšíření. Příprava mladých dělníků se má dít ve dvouletých a tříletých středních odborných učilištích poskytujících střední vzdělání a na čtyřletých středních odborných učilištích, v nichž jejich žáci dosáhnou úplného středního vzdělání.²²⁾ Celá soustava škol a zařízení pro vzdělávání při zaměstnání pak umožňuje, aby úplného středního vzdělání, popř. vzdělání na vysoké škole dosáhl každý, kdo má o toto vzdělání zájem. Tak se v nové, vyšší kvalitě a v konkrétních reálných podmínkách realizuje záměr zákona o úpravě jednotného školství z r. 1948 v oblasti přípravy dělnického dorostu a plánuje se nejen nižší střední vzdělání pro všechny, ale i masové střední a postupně úplné střední vzdělání. V tomto posunu nároků na vzdělání se odráží všestranný rozvoj i náročné úkoly do budoucnosti naší socialistické společnosti.

Perspektivní a pokrokový rys jednotné školy podle školského zákona z r. 1948 spočívá dále v tom, že formuloval sepětí školy se společností, s budouvatelským dílem republiky, že vyzdvihl vlasteneckou a politickou výchovu mládeže²³⁾ a že orientoval naši školu na výchovu k tělesné práci. Žáci posledního postupného ročníku střední školy (mládež 14–15letá) a podobně žáci výběrových škol kromě posledního ročníku měli povinně tělesně pracovat nejvýše čtyři týdny v některém hospodářském oboru.²⁴⁾ Jinak byly v učebním plánu zařazeny jen ruční práce, a to v tradičním pojetí. Budování všeobecně vzdělávací pracovní a polytechnické socialistické školy pokračovalo postupně v dalších letech; bylo a je to budování složité, v němž byly získány četné zkušenosti, které spolu s teorií a praxí všeobecně vzdělávací pracovní a polytechnické školy, zvláště školy sovětské, umožňují, aby československá socialistická škola, dále rozvíjená podle projektu o dalším rozvoji československé výchovně vzdělávací soustavy z roku 1976, řešila jednotu všeobecného polytechnického

²¹⁾ Tamtéž, s. 20.

²²⁾ Ministerstvo školství ČSR, ministerstvo školství SSR: *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva*. 1976, s. 9.

²³⁾ *Zákon ze dne 21. dubna 1948*. Československé právo, Školský zákon. Praha, Orbis 1949, s. 11.

²⁴⁾ Tamtéž, s. 17, 18.

a odborného vzdělání a problém pracovní výchovy na úrovni současné marxistické pedagogické teorie a praxe socialistické školy, zvláště školy v Sovětském svazu.

Zákon o základní úpravě jednotného školství se nespokojil vymezením poslání a funkce jednotné školské soustavy a jejích organizačních forem, ale pokusil se kodifikovat i základy ideově-výchovné a vzdělávací práce školy i její rámcový obsah. V této oblasti jsou samozřejmě některá ustanovení zákona dalším vývojem v naší vlasti i v celé socialistické soustavě překonána, např. ustanovení o povinnosti školy starat se o náboženskou výchovu v pojetí, jak je formulováno v zákoně, apod.²⁵⁾ Na druhé straně obsahuje zákon závažné podněty pro umožnění přestupu žáka z jednoho typu školy třetího stupně na druhý,²⁶⁾ pro organizování dalšího vzdělávání pracujících,²⁷⁾ pro pomoc opoždujícím se žákům²⁸⁾ a jiné.

Jednotná škola podle školského zákona z r. 1948 měla nesporně zásadní pokrokovou funkci a poslání v budování socialistické společnosti v období, v němž byla zřízena, a také ji plnila. Lze říci, že je ovšem zcela a plně nevyčerpala; to bylo dáno prudkým rozvojem naší společnosti, zvýšenými požadavky na urychlenou přípravu odborných kádřů, na prohlubování výchovné funkce školy, jejího polytechnického a pracovního charakteru, na zvyšování úrovně vzdělání, zvláště přípravy dělnických kádřů apod.

CÍLE, OBSAH, PROSTŘEDKY A PODMÍNKY VZDĚLÁVÁNÍ A VÝCHOVY NA JEDNOTNÉ ŠKOLE Z ROKU 1948 A JEJICH POSTUPNÁ INOVACE UČITEL SOCIALISTICKÉ ŠKOLY

Dříve než uvedeme některé informace o cílech, obsahu, prostředcích a podmínkách vzdělání a výchovy na jednotné škole z roku 1948 a o jejich postupné inovaci, zamysleme se nad některými způsoby a formami přípravy základních pedagogických norem, jako jsou učební plány, učební osnovy, programy zájmových kroužků (nyní se nazývají šířeji programy výchovné práce), které tyto cíle, obsah, prostředky a podmínky podrobněji formulují.²⁹⁾ Předně školská správa pověřila vypracováním celkové koncepce těchto norem tehdejší mladá vědecká pracoviště — Výzkumný ústav pedagogický J. A. Komenského v Praze a Státní ústav pedagogický v Bratislavě.³⁰⁾ Po posouzení, úpravách a schválení této koncepce, vycházející ze zásadních podnětů ministra školství a osvěty Z. Nejedlého a pověřence SNR pro školství a osvětu L. Novomeského, pověřil ministr zmíněné ústavy vypracováním návrhů uvedených norem. Ty ustavily komise složené z vědeckých pracovníků, pracovníků v oblasti metodiky vyučování, z pracovníků školské správy a z praxe a spolu s nimi na základě vědeckých podkladů a kolektivních diskusí normy připravily a sjednotily a předložily k připomínkám

²⁵⁾ Tamtéž, s. 15.

²⁶⁾ Tamtéž, s. 18.

²⁷⁾ Tamtéž, s. 19.

²⁸⁾ Tamtéž, s. 14.

²⁹⁾ Podrobnou zprávu o tom podává B. Kujal v článku *Návrh pracovních programů, učebních plánů a osnov podle zákona o základní úpravě jednotného školství*. Pedagogická revue, II, září — prosinec 1948, 7 — 10, s. 360 — 373.

³⁰⁾ Návrh obecných zásad učebních osnov, který vypracoval B. Kujal, byl projednán a upraven v semináři VÚP v Praze a v komisi, jejímiž členy byli B. Kujal, J. Váňa, G. Pavlovič, L. Bakoš, J. Meisner, J. Trajer, J. Korejs, K. Čondl, J. Novák, J. Medonos, V. Příhoda, O. Chlup, F. Kahuda, J. Vlček, D. Ledvinka, A. Vodička, J. Mrázek, J. Pour. Zásady práce v zájmových kroužcích zpracovala komise ve složení B. Kujal, B. Grulich, J. Štěpán, J. V. Bečka.

školské komisi ÚV KSČ, Svazu zaměstnanců školství a osvěty, pedagogickým fakultám v Praze, Brně, Olomouci, Bratislavě, Státnímu pedagogickému ústavu v Bratislavě, zemským školským radám, vybraným okresním pedagogickým sborům, některým školským a pedagogickým pracovníkům atd. Po úpravě návrhu na základě došlých připomínek projednaly, posoudily, upravily a schválily konečný návrh ministerstvo školství a osvěty a pověřenectví SNR pro školství a osvětu (učební osnovy dějepisu a literární výchovy vypracoval nově sám ministr Z. Nejedlý a dal pokyn k přepracování osnov zeměpisu a občanské výchovy v ministerstvu školství a osvěty).

Jednotná škola z roku 1948 měla tedy nejen nový třídní základ, novou funkci a pojetí, ale také k přípravě základních pedagogických norem se přistoupilo zcela nově, odlišně od praxe v první buržoazní republice. Tento způsob charakterizuje zásadní účast a podíl vědy různých oborů včetně vědy pedagogické a psychologické, účast školských pracovníků a učitelů, kolektivní způsoby práce, těsná spolupráce českých a slovenských školských a pedagogických pracovníků, kolektivní posuzování návrhů, zásadní řídicí činnost nejvyššího stranického orgánu a školské správy. Základní principy těchto pedagogických norem byly realizovány dále v učebnicích, které v této době připravily rovněž Výzkumný ústav pedagogický J. A. Komenského v Praze a Státní pedagogický ústav v Bratislavě. Samozřejmě i při tomto způsobu práce nebyly připravené normy a učebnice zcela dokonalé, jak ukázala praxe a později i usnesení ústředního orgánu Komunistické strany Československa, např. o učebnicích; nesporně však vytvořily dobrý základ pro rozvíjení teorie a praxe komunistické výchovy (vzdělání a výchovy) v naší zemi.

Učební plán a učební osnovy pro školu národní (škola 1. stupně) a střední (škola 2. stupně, tj. 6.—9. ročník) z r. 1948³¹⁾ jsou uvedeny obecnými zásadami, v nichž se obecně uvádějí cíle, obsah, prostředky a podmínky vzdělávání a výchovy v těchto školách. Vychází se z obecného úkolu školy 1.—3. stupně, jímž je péče o všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva,³²⁾ a uvádějí se některé charakteristické rysy, jako je političnost školy, její úsilí o poznávání podstaty a zákonitostí přírody a lidské společnosti žactvem, její vzdělávací práce v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity, dále její výchovná funkce v oblasti utváření národně a politicky uvědomělých občanů lidově demokratického státu, československých vlastenců, statečných obránců vlasti, oddaných zastánců pracujícího lidu a stoupenců socialismu, její úloha při rozvíjení samostatného myšlení, cílevědomého jednání, činnorodé práce a družné spolupráce, péče o všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva, o výchovu žactva uměním, o výchovu pevných charakterů a v duchu socialistické morálky.³³⁾ Mezi pedagogickými zásadami se zdůrazňuje celistvost procesu vyučování a výchovy, závaznost učebních osnov a osobité způsoby jejich plnění, učitel jako hlavní činitel ve výchově mládeže, prostý, přátelský a upřímný vztah mezi učitelem a žákem, žakovská organizace jako významný faktor ve výchovné a vzdělávací práci na škole a tehdejší organizace dětí a mládeže, zásady hodnocení žakovy práce, návaznost školy na rodinnou výchovu a význam radostného školního prostředí pro práci školy. Podrobněji se pak pojednává o podpůrném vyučování, o nepovinném vyučování, o rozvrhu hodin, vyučovacích pomůckách, domácích

³¹⁾ *Učební plán a učební osnovy pro školy národní*. Praha, SN 1948; *Učební plán a učební osnovy pro školy střední*. Praha, SN 1948.

³²⁾ *Učební plán a učební osnovy pro školy střední*. Praha, SN 1948, s. 9.

³³⁾ Tamtéž, s. 9—11.

úkolech a vycházkách. Nakonec se uvádějí zásady práce na škole národní a střední.³⁴⁾

Uvedené obecné úkoly a pedagogické zásady jednotné školy pomáhají charakterizovat v nejobecnější podobě cíle, obsah, prostředky a podmínky výchovně vzdělávací práce z hlediska těch ideálů, které formuloval Košický vládní program a politika Komunistické strany Československa v průběhu národní a demokratické revoluce po osvobození Československa Sovětskou armádou v květnu 1945, přičemž tu již krystalizují některé prvky socialistické revoluce, v níž národní a demokratická revoluce přerostla. Hovoří se zde o pracujícím člověku, o jeho úsilí o socialistický společenský řád, o kolektivismu apod. Zároveň však je řada formulací ovlivněna bojem s nepřáteli jednotné školy, snahou otupit ostří jejich kritiky a samozřejmě celkovou úroveň ideologického a politického uvědomění autorů i schvalovatelů pedagogických norem, jejich úrovní odbornou apod. Z pedagogického hlediska jsou obecné úkoly a pedagogické zásady jednotné školy významné tím, že charakterizují jednotlivé školy jako celek, že zvýrazňují jejich obecný základ i jejich specifiku.

Škola z roku 1948 má na zřeteli, i když do jisté míry zatím spíše živelně, všestranný a harmonický rozvoj každého jednotlivého žáka. V průběhu budování socialistické školy se v pedagogické teorii a v praxi komunistické výchovy (vzdělání a výchovy) postupně vyjasňuje a propracovává obecný cíl komunistické výchovy, jímž je všestranně a harmonicky rozvinutý člověk. Tento cíl zcela jasně vytýčuje projekt dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy z r. 1976³⁵⁾. V rozpracovávání tohoto obecného cíle bylo již mnoho vykonáno. Tak např. sovětský pedagog a psycholog L. V. Zankov uvádí, že všestranný a harmonický rozvoj jednotlivce probíhá jako dialektická jednota obecného a speciálního rozvoje, přičemž obecný rozvoj tvoří základ všestranného a harmonického rozvoje. Obecný rozvoj zahrnuje, máme-li ovšem na mysli především duševní stránku člověka, nejen procesy poznání, ale i city a vůli. Podstatou tohoto rozvoje jsou ty vlastnosti osobnosti a ty způsoby její činnosti, které se projevují na jakémkoliv materiálu, v různých činnostech. Speciálním rozvojem, který rovněž zahrnuje procesy poznání, city a vůli, se pak rozumějí ty vlastnosti osobnosti a ty způsoby její činnosti, které se projevují hlavně a především v určité oblasti (např. v určitém druhu umění, vědy, výroby atd.). Obecný a speciální rozvoj je základem speciálního rozvoje a speciální rozvoj podporuje rozvoj obecný.³⁶⁾ Sám L. V. Zankov říká, že jsou dosud málo rozpracovány otázky všestranného tělesného rozvoje a vztahy mezi tělesným a duševním rozvojem. Je to závažný úkol pro marxistickou pedagogiku a praxe komunistické výchovy musí už nyní usilovat o skutečně harmonický rozvoj nejen duševní, ale i tělesné stránky osobnosti, a to v jejich vzájemných vztazích a souvislostech.

Marxistická pedagogická teorie a praxe usilují o hlubší propracování podrobnější vnitřní struktury obecného cíle komunistické výchovy, který sám o sobě pomáhá určit hlavní, základní směr utváření člověka v socialistické společnosti, avšak méně pomáhá konkrétně výchovně vzdělávací práci na jednotlivých školách, v jednotlivých vyučovacích předmětech a výchovných činnostech. Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV se touto otázkou zabývá a opírá se přitom o různá řešení, hlavně v marxistické literatuře. Přitom kriticky posuzuje i názory na tyto

³⁴⁾ Tamtéž, s. 11 – 19.

³⁵⁾ Ministerstvo školství ČSR, ministerstvo školství SSR: *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva*. 1976, s. 4.

³⁶⁾ Zankov, L. V.: *Didaktika a život*. Český překlad Praha, KPÚ 1971, s. 11, 27 – 29.

otázky v nemarxistické pedagogice. Především vychází z pojetí komunistické výchovy jako jednotného procesu, v němž se dialekticky sjednocuje vzdělávání a výchova v užším smyslu. Mezi cíle vzdělání zahrnuje jednotlivcem osvojený systém vědomostí a dovedností (návyků), dále rozvinuté schopnosti k činnosti poznávání a praktické, zvláště tvůrčí povahy, rozvinuté požadavky, potřeby a zájmy člověka v socialistické společnosti. Cíle výchovy vymezuje jako komunistické přesvědčení, názory, postoje, hodnotové soudy jednotlivce v socialistické společnosti, které úzce souvisejí s jeho jednáním a chováním. Cíle vzdělání a výchovy jsou tu vyjádřeny spíše z hlediska psychologického a biologického, jejich společenský obsah vymezují složky komunistické výchovy, které se vztahují na celek komunistické výchovy, tj. na vzdělání a výchovu, avšak některé z nich mají své těžiště ve vzdělávání, jiné ve výchovném procesu.³⁷⁾ V souladu s názory J. Váni³⁸⁾ rozlišuje Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV výchovu vědeckou, jazykovou, k vědeckému světovému názoru, politickou, mravní, estetickou, pracovní, tělesnou, brannou.³⁹⁾ Učební osnovy z r. 1948 položily základy systému cílů komunistické výchovy v naší škole a pedagogické normy z dalších let je dále zpřesňovaly a usoustavňovaly. Škola podle projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy z r. 1976 má nyní všechny možnosti a předpoklady k tomu, aby se v ní vzdělávací a výchovná práce rozvíjela v souladu s uceleným systémem cílů komunistické výchovy a aby se tak pokročilo v kvalitnější realizaci obecného cíle této výchovy, jímž je všestranně a harmonicky rozvinutý člověk v socialistické společnosti. Tento cíl se v naší společnosti vztahuje na všechny lidi bez rozdílu.

Jednotná škola z roku 1948 zdůraznila, opírajíc se o sovětskou pedagogiku, zásadu jednoty vyučování a výchovy. Poněkud nepřesně se však tato zásada charakterizuje v učebních osnovách tak, že nelze jen učit a nevychovávat nebo vychovávat a neučit.⁴⁰⁾ Avšak její obsah a smysl je progresivní a správný. Přesněji můžeme tuto zásadu nyní formulovat jako zásadu jednoty vzdělávání a výchovy v procesu komunistické výchovy, jak to konečně činí také zmíněný projekt dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy.⁴¹⁾ Škola z roku 1948 byla organizována tak, aby se tato zásada mohla v daných podmínkách optimálně realizovat. Samozřejmě těžiště uskutečňování jednoty vzdělávání a výchovy bylo ve vyučování. Avšak už tehdy se pocítovalo, že vyučování samo o sobě, i když má zásadní význam pro komunistickou výchovu, nestačí. Proto se zároveň s učebními plány a osnovami vydaly pracovní programy zájmových kroužků, které měly pomoci rozvíjet zájmovou výchovnou činnost dětí a mládeže v době mimo vyučování. Je známo, že otázka zájmové činnosti procházela u nás složitým vývojem, že bylo nutno brát v úvahu i otázky ekonomické a jiné. Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV ve svých vědeckých pracích formuluje zásadu o jednotě tří základních forem komunistické výchovy, jimiž jsou vyučování (základní forma), v němž je těžiště ve vzdělávání v jednotě s výchovou, dále výchovné činnosti (činnost žákovské samosprávy a PO SSM a SSM, zájmové kroužky, obecně prospěšná práce apod.), které jsou svou podstatou výchovou v jednotě se vzděláváním,

³⁷⁾ Podrobněji viz Kujal, B.: *Systém vzdělání a výchovy v ČSSR a některé teoretické a metodologické problémy jeho výzkumu*. PŮ JAK ČSAV 1972.

³⁸⁾ Váňa, J.: *O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie*. Pedagogika, 1962, 3, s. 294 – 296.

³⁹⁾ Kujal, B. a kol.: *K perspektivnímu systému celoživotní komunistické výchovy v socialistické společnosti*. PŮ JAK ČSAV 1977.

⁴⁰⁾ *Učební plán a učební osnovy pro školy střední*. Praha, SN 1948, s. 11.

⁴¹⁾ Ministerstvo školství ČSR, ministerstvo školství SSR: *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy, Projekt a důvodová zpráva*. 1976, s. 5.

a konečně produktivní výrobní práce žáků na školách 3. stupně a na školách vysokých (v Sovětském svazu realizovaná formou prázdninové práce žáků, pracovních brigád, práce v meziškolních učebně výrobních kombinátech apod.), která sleduje ekonomické cíle v jednotě se vzděláváním a výchovou. Projekt dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy zdůrazňuje jak vyučování, tak výchovné činnosti a věnuje velkou pozornost polytechnickému vzdělání a pracovní výchově dětí a mládeže.⁴²⁾

Škola z roku 1948 představuje rovněž první významný krok v řešení obsahu vzdělání a výchovy v socialistické společnosti. Především se veškerá mládež měla vést k tomu, aby chápala podstatu a zákonitosti přírody a společnosti,⁴³⁾ což lze jedinečně na základě vědy s oporou o vědecké poznatky, přičemž se tím vytvářejí podmínky pro rozvoj žákova myšlení. Tím se překonával základní nedostatek dřívější buržoazní masové školy, která se více orientovala k učivu převážně empirické povahy, k praktickým činnostem. Tato orientace socialistické školy na vědu je trvalá, tvoří její základní charakteristiku i v současné době, přičemž v jednotě s vědeckými poznatky si žáci osvojují i poznatky empirické povahy, praktické činnosti, umění apod. Jednotná škola z roku 1948 zaváděla také účast mládeže v tělesné práci v rozsahu a pojetí, které jsme uvedli. Samozřejmě je koncepce učiva dnes mnohem rozvinutější a mnohostrannější. Především se vzdělávací a výchovné úsilí socialistické školy obohacuje o polytechnickou a pracovní složku, rozpracovává se jednota všeobecného polytechnického a odborného vzdělání a pracovní výchovy a hledají se optimální cesty, jak tuto jednotu postupně uskutečňovat. Současná a budoucí socialistická škola se nemůže spokojovat jen tím, že si žáci osvojují systém základních vědeckých poznatků, což je samozřejmě nejdůležitější, stále důrazněji se však zároveň prosazuje požadavek, aby si osvojili i základní metody vědeckého poznání a převodu vědeckých poznatků do praxe, jakož i metody správného organizování a provádění praktických a poznávacích činností. Vedle uspokojování základního zájmu žáků o poznávání a přetváření okolního světa v duchu ideologie dělnické třídy narůstá význam poznávání člověka samotného v kontextu jeho poslání, života a práce v socialistické společnosti, poznávání sama sebe, metod svého učení, svých možností a optimálního uplatnění v této společnosti.⁴⁴⁾ Učivo se seskupuje do větších celků, řeší se problém jednoty klasické a novodobé vědy z hlediska posunu učiva k novějším vědeckým poznatkům, problém umění, práce, výroby a samozřejmě otázky výchovnosti učiva v duchu marxismu-leninismu atd.⁴⁵⁾

Projekt dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy z r. 1976 předpokládá, že se bude nově koncipovat obsah a rozsah učiva v jednotlivých stupních a druzích škol, výrazně posilovat všeobecně vzdělávací polytechnická složka učiva, že škola bude připravovat absolventy středních a vysokých škol se širokým profilem, schopné rychlé adaptace v měnících se podmínkách socialistické výroby a společenské činnosti, bezprostředně spojuvat výchovnou a vzdělávací práci se životem a prací lidu, pružně a včas reagovat na jeho nově vznikající

⁴²⁾ *Učební plán a učební osnovy pro školy národní*, Praha, SN 1948, s. 5.

⁴³⁾ Tamtéž, s. 9.

⁴⁴⁾ Tyto a další úvahy jsou obsahem četných studií, např. Kujal, B.: *O socialistickou školu budoucnosti*, Pedagogika, 1973, 6, 175–701; Skatkin, M. N.: *O škole budoušého*. Moskva, Znanije 1975, a jiné.

⁴⁵⁾ Tamtéž.

potřeby.⁴⁶⁾ Tyto náročné a významné úkoly lze splnit jediné tak, že se při vytváření nových pedagogických norem, učebnic, knih pro učitele, pomůcek apod. plně využije výsledků vědy, včetně marxistické pedagogiky a psychologie, a že pedagogické vědy se soustředí na řešení dalších závažných otázek, které nový projekt dalšího rozvoje naší výchovně vzdělávací soustavy nastoluje. Přitom bude prospěšné využít zkušeností z práce jednotné školy z r. 1948 i jejich dalších variant fungujících v průběhu minulých třiceti let až po naši dnešní školu

Poučný je pro tuto práci i veliký zájem jednotné školy z roku 1948 o výchovu mládeže. V učebních osnovách pro tuto školu se podrobně pojednává o politické výchově, o výchově v duchu socialistické morálky, o výchově vlastenecké v duchu národních tradic a ideálů humanity, o výchově uměním, o branné výchově atd. Učební osnovy dějepisu a literární výchovy pro střední školu jsou příkladem hluboce výchovného pojetí vyučování těmito vyučovacím předmětům, podobně i učební osnovy občanské výchovy aj.⁴⁷⁾ Také programy zájmových kroužků se pokusily přispět k rozvíjení výchovné práce. I když jsou klady v této oblasti ve škole z roku 1948 nesporné, nelze zároveň nevidět podmíněnost pojetí a řešení výchovných otázek danými historickými podmínkami.

V současné době se výchovná práce zaměřuje na vytváření komunistického přesvědčení, názorů, postojů, hodnotových soudů v těsném sepětí s jednáním a chováním žáků; obsah těchto výchovných kvalit je vymezen složkami komunistické výchovy, jako je výchova k vědeckému světovému názoru, výchova ke komunistické morálce, zahrnující i výchovu vlasteneckou v jednotě s výchovou k proletářskému internacionalismu a výchovu kolektivní, dále výchova politická, estetická, pracovní, tělesná, branná. Pedagogická teorie v naší zemi je hodně dlužna výchovné praxi. Nedostatečně také proniká do praxe marxistickou teorií opracovaná specifika výchovy a její sepětí se vzděláním, spočívající v tom, že výchovných cílů lze dosahovat na základě vzdělání a s oporou o ně jediné ve ve specifických výchovných podmínkách a s použitím specifických výchovných metod. Výchova v pojetí marxistické pedagogiky probíhá jediné v procesu aktivní společenské, pracovní a jiné činnosti jednotlivce v kolektivu organizovaném podle zásad socialistického soužití a socialistické práce, s aktivní účastí jednotlivce při vytváření, řízení a fungování tohoto kolektivu, při vytváření a prožívání správných interpersonálních a společenských vztahů v tomto kolektivu a jeho prostřednictvím v celé naší socialistické společnosti. Specifickými výchovnými metodami jsou pak přesvědčování, organizování života a práce žáků v kolektivu, osobní příklad učitele a vychovatele aj.⁴⁸⁾ Ve vyučování má pro komunistickou výchovu rozhodující význam obsah vzdělání a výchovy, avšak sám o sobě nestačí. Teprve když učitel správně organizuje práci v kolektivu žáků, navazuje správné vztahy mezi sebou a žáky, mezi žáky navzájem, vede je ke vzájemné pomoci v učení, ke kontrole a sebekontrole, k hodnocení a k sebehodnocení, k řešení společných úkolů, k diskusím o vhodných úsecích života, ke spolupráci žáků s kolektivem pracujících, k vytváření vhodného prostředí atd., a použije-li zároveň takových metod výchovné práce, jako je přesvědčování, osobní příklad a další, probíhá ve vyučování výchovný proces. Jeho kvalita se prohlubuje, je-li vyučování těsně spjato s vý-

⁴⁶⁾ Ministerstvo školství ČSR, ministerstvo školství SSR: *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Projekt a důvodová zpráva.* 1976, s. 4.

⁴⁷⁾ Viz *Učební plán a učební osnovy pro školy národní, 1948; Učební plán a učební osnovy pro školy střední, 1948.*

⁴⁸⁾ Podrobněji o tom viz syntetickou studii Kujal, B. a kol.: *K perspektivnímu systému celoživotní komunistické výchovy (vzdělání a výchovy) v socialistické společnosti.* PÚ JAK ČSAV 1977.

chovnými činnostmi žáků, kterými jsou činnost žákovské samosprávy, PO SSM, SSM, obecně prospěšná práce a zájmové kroužky; u mládeže staršího školního věku a starší se pak s oběma uvedenými základními formami komunistické výchovy (s vyučováním a s výchovnými činnostmi) organicky spojuje produktivní výrobní práce žáků. Tak se řeší otázky výchovy v socialistické společnosti v marxistické pedagogické literatuře; praxe samozřejmě může tyto podněty řešit jen postupně se zřetelem k daným a nově vytvářeným podmínkám.

Učební osnovy z roku 1948 byly vydány spolu s programy zájmových kroužků. Jejich specifika spočívala v tom, že v nich bylo zdůrazněno organizované kolektivní sebevzdělávání žactva, jejich obecně prospěšný ráz, kolektivní způsoby práce, jejich zaměření na objevování a výchovu talentů, vztah k vyučování v tom smyslu, že mají posilovat zdravé sebevědomí žáků a být pramenem pracovního nadšení, jejich výchovné poslání, zvláště posilování lásky k vlasti. Varuje se před diletantskou prací v těchto kroužcích. Programy zájmových kroužků měly mít jen příkladný charakter; jednotlivá pracovní témata se zpracovávala vždy se zřetelem k možnostem dané školy a k zájmům žáků, přitom se doporučovala spolupráce s národními podniky. Na národní škole se mohly zřizovat zájmové kroužky čtenářský, ruského jazyka, vlastivědný, početní, pěvecký, dramatický, výtvarný, šití, pletení a háčkování, tělovýchovný a branný, na škole střední literární, ruského jazyka, národohospodářský a politický, dějepisný, zeměpisný, přírodopisný, fyzikální, chemický, matematický, rýsování, hudební, pěvecký, výtvarný a technický, dramatický, recitační, filmový, zahrádkářský, truhlářský, kovodělný, modelářský, automobilový, vaření, krejčovský, tělovýchovný a branný a od 3. ročníku i těsnopisný, psaní strojem, jazyka polského, francouzského.⁴⁹⁾ Pojetí zájmových kroužků je nesporně progresivní a podnětné i pro současnou dobu. Vývoj zájmových kroužků byl v naší škole ovlivněn danými a postupně vytvářenými podmínkami. Škola postupně rozvíjená podle projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy řeší problém zájmových kroužků v rámci výchovných činností. Byly vypracovány programy výchovné práce a ověřují se na školách. Zároveň se připravují metodiky pro jednotlivé druhy výchovných činností.⁵⁰⁾ To vše nesporně přispěje ke zvýšení výchovné práce ve škole i mimo školu.

V učebních osnovách jednotné školy z r. 1948 se věnovala značná pozornost péči o jednotlivé žáky, o rozvíjení osobitých zájmů a schopností, o překonávání opoždování. Sloužily tomu především zmíněné zájmové kroužky. Dále se na národní a střední škole zavádělo tzv. podpůrné vyučování, označované některými pedagogickými pracovníky jako „neplacené kondice“; organizovalo se formou doučovacích skupin a bylo určeno těm, kteří se při vyučování nebo v postupu opozdí pro nemoc nebo pro jinou závažnou příčinu (delší nepřítomnost ve škole, nepříznivé domácí pracovní podmínky, těžší chápavost žáka apod.) a nedosahují stanoveného úkolu v následujících povinných vyučovacích předmětech: na národní škole v českém jazyce a v počtech s měřičtívím, na střední škole zejména v českém jazyce, v ruském jazyce a v matematice, a to pro žáky téhož postupného ročníku nebo několika postupných ročníků. V doučovacích

⁴⁹⁾ Programy zájmových kroužků. *Učební plány a učební osnovy pro školy národní*. Praha, SN 1948, s. 61–71; *Učební plán a učební osnovy pro školy střední*. Praha, SN 1948, s. 96–123.

⁵⁰⁾ Viz *Návrh programu výchovné práce na základní škole*. Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 1976. Návrhy programů pro střední školy připravily ostatní vědeckovýzkumné pedagogické ústavy v resortu obou ministerstev školství. Je vypracován rovněž návrh programu výchovné práce pro vysoké školy.

skupinách se mělo vyučovat mimo pravidelné vyučování.⁵¹⁾ Učební plán z roku 1948 zavádí také nepovinné vyučovací předměty. Konečně se může organizovat vyučování ve skupinách, které se vytvářejí příležitostně z žáků téže třídy v každém předmětu jen se zřetelem na postup vyučování a na potřeby žáků. Nemají to ovšem být skupiny předem stanovené a trvalé, ale vznikají podle potřeby teprve v průběhu vyučování a měly by mít určitý, přesně vymezený dočasný úkol.⁵²⁾ Učební osnovy tedy všestranně podporují předně tzv. kvalitativní diferenciaci žactva, spočívající v tom, že se v zájmových kroužcích a v nepovinných vyučovacích předmětech vyhledávají a rozvíjejí jednotlivci talentovaní pro různé druhy poznávací a praktické činnosti, a za druhé zdůrazňují individuální péči o jednotlivce ve vyučování a v podpůrném vyučování, přičemž se má čelit v povinné škole tzv. kvantitativní diferenciaci, tj. dělení dětí téže třídy v různé trvalé skupiny s rozdílným rozsahem a obsahem učiva v povinných předmětech vyučovacích. Tento přístup k žákovi v socialistické škole se ukázal jako pokrokový a zásadní a realizuje se, byť některými odlišnými formami, v naší škole dodnes.

Dosavadní pedagogické normy věnovaly menší pozornost podmínkám, v nichž a jejichž prostřednictvím se dosahuje stanovených výchovných a vzdělávacích cílů. Je tomu tak i v učebních osnovách z roku 1948, i když se v nich setkáváme s některými významnými podněty v tomto směru. Tak např. se přikládá značný význam kolektivnímu životu žáků ve škole, radostnému školnímu prostředí, přímému styku školy s rodinou, vyučovacím pomůckám, mezi nimi i takovým, jako je film, rozhlas, diapozitivy, gramofon a gramofonové desky aj. Samozřejmě naše současná škola je v tomto směru dále mimo jiné také zásluhou národních podniků Komenium v Praze a Učební pomůcky, n. p., v Banské Bystrici, které napomáhají vybavovat školu moderními pomůckami, dále Československé televize atd.

Škola z roku 1948 se orientovala na účinné vyučovací prostředky, účinné vyučovací a výchovné postupy a metody. Veliký důraz kladla na využívání iniciativy, samostatnosti a aktivity žáků. Děti se měly seznamovat s problémy, řešit je společně s učiteli, diskutovat o nich, přednášet referáty, shledávat pomocný a doplňovací materiál apod. Tím se měly seznamovat s metodami samostatné práce, učit se používat slovníků, příručních knih, náradí, přístrojů, měly se vést k samostatnému studiu. Zvláštní pozornost věnují osnovy hodnocení žákovy práce, kterou má učitel analyzovat, poukazovat na její přednosti a nedostatky. Má se hodnotit nejen ovládnutí probraného učiva, ale zároveň i to, jak žák dovede na základě osvojeného učiva řešit nové úkoly, využívat vědomostí ve své práci a v životě.⁵³⁾

Naše socialistická škola měla ve svém vývoji a má i v současné době obdobný program v oblasti výchovných a vzdělávacích prostředků, organizačních forem, postupů a metod vzdělávání a výchovné práce. Zároveň však dále a na vyšší úrovni rozvíjí ucelený systém prostředků vzdělání a výchovy, klade důraz na vyučovací postupy, které napomáhají vyjasňovat a upevňovat vztahy mezi jednotlivými vědomostmi a dovednostmi, rozvíjet schopnosti k činnosti poznávací a praktické, zvláště tvůrčí povahy, řešit teoretické a praktické problémy, uplatňovat sebekontrolu a sebehodnocení, dále prohlubovat sociální stránku učení (společné řešení úkolů, diskuse apod.), důsledněji vést k sebevzdělávání a sebevýchově žáků,

⁵¹⁾ *Učební plán a učební osnovy pro školy střední*. Praha, SN 1948, s. 13.

⁵²⁾ Tamtéž, s. 11.

⁵³⁾ Tamtéž, s. 11, 12 a další.

důsledněji uplatňovat výchovné metody, postupně cílevědoměji a soustavněji využívat moderní techniky ve výchovné a vzdělávací praxi.

Naše současná škola pokračuje v uplatňování role učitele, která je správně vyjádřena v některých nových aspektech už v učebních osnovách z r. 1948.⁵⁴⁾ Zdůrazňuje se vedoucí úloha učitele ve výchovné a vzdělávací práci, chápe se však v dialektické jednotě s aktivitou žáka. Naše socialistická škola pokládá učitele za subjekt komunistické výchovy ve škole (učitel plánuje a realizuje proces komunistické výchovy) a zároveň za její objekt (učitel se v tomto procesu učí a na základě tohoto učení mění své činnosti a vlastnosti). Žák socialistické školy se pak chápe jako objekt komunistické výchovy (učí se a mění své činnosti a vlastnosti na základě tohoto učení v důsledku výchovného a vzdělávacího působení učitele, kolektivu žáků, rodiny atd.) a zároveň jako její subjekt (rozvíjí svůj zájem o učení, postupně si uvědomuje cíle a prostředky učení a v souladu s tím samostatně realizuje a hodnotí své učení).⁵⁵⁾ Komunistická strana Československa vysoce oceňuje význam učitele v ideologické, kulturní a vzdělávací práci a všestranně podporuje a pomáhá realizovat významné postavení učitele v socialistické škole a v socialistické společnosti. Již v roce 1945 byl z jejího podnětu schválen dekret prezidenta republiky o vzdělávání učitelstva na vysokých školách, čímž byla vytvořena jedna ze základních podmínek pro úspěšnou vzdělávací a výchovnou práci socialistické školy.

ZÁVĚR

Jednotnou školou z roku 1948 nastoupilo naše školství za vedení Komunistické strany Československa složitou, nesnadnou, ale úspěšnou cestu k dnešní i budoucí socialistické škole v naší vlasti. Na této cestě bylo nemálo těžkostí, ale i nedostatků a i některých omylů, avšak přesto vývoj pokračoval neustále vpřed. Značné škody způsobila našemu školství krize strany a společnosti v šedesátých letech. G. Husák o tom řekl na XIV. sjezdu Komunistické strany Československa, který se konal ve dnech 25.—29. května 1971, že ačkoliv jsme v minulosti kladli důraz na jednotnou a demokratickou školu a pro takovou školu též vytvořili určité základy, uskutečnily se před několika lety kroky, které tyto zásady do značné míry narušily. V rozporu s politikou strany byl fakticky snížen přístup ke vzdělání dětem z dělnického a rolnického prostředí, zesílena jednostranná profesionalizace a velmi citelně se oslabil výchovný proces. To vše se má nyní napravovat.⁵⁶⁾ S. Husák tu má na mysli především organizování posledních tříd základní devítileté školy jako tříd teoretických nebo praktických, představujících kvantitativní, vnější diferenciaci žactva základní školy, záměrné snižování požadavků na vzdělání značné části žáků především z dělnických a rolnických rodin ve třídách praktického zaměření, a tím i znesnadnění jejich dalšího vzdělávání. Konaly se dále pokusy obnovit osmiletá gymnázia, a tím definitivně zrušit jednotnou školu. Výchova v duchu marxismu-leninismu se oslabovala a dezorientovala výroky o soutěžení různých směrů na našich školách atd.

XIV. a XV. sjezd KSČ daly naší škole další optimistické perspektivy jako školy socialistické.

⁵⁴⁾ Tamtéž, s. 11—12.

⁵⁵⁾ Viz Kujal, B. a kol.: *K perspektivnímu systému celoživotní komunistické výchovy (vzdělání a výchovy) v socialistické společnosti*. PŮ JAK ČSAV 1977.

⁵⁶⁾ *Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany, přednesená s. G. Husákem, XIV. sjezd KSČ*. Praha, Svoboda 1971, s. 61.

Na XIV. sjezdu KSČ bylo zdůrazněno, že naše škola musí být socialistickou školou, oporou socialistického zřízení. Přitom vychází z principu jednoty vyučování a výchovy. Dále se uvádí, že život vyžaduje posílení pracovní výchovy a polytechnického charakteru školy, odstranění odrůzenosti středních škol od praxe, od potřeb výroby apod. Má se však postupovat obezřetně a uvážlivě; budoucnost školství nelze oddělit od perspektiv naší ekonomiky a programu rozvoje společnosti. Ve středu pozornosti musí stát kvalita pedagogické práce, náplň vyučování a úroveň výchovy.⁵⁷⁾

Ve zprávě přednesené generálním tajemníkem ÚV KSČ a prezidentem ČSSR G. Husákem na XV. sjezdu KSČ, který se konal v dubnu 1976, se konstatuje, že významné místo ve výchově má naše socialistická škola. Připomíná se usnesení XIV. sjezdu KSČ a na tento sjezd navazující červencové zasedání ÚV KSČ z roku 1973, které stanovilo jako „perspektivní cíl dosáhnout, aby většina naší mladé generace získala v učňovských, odborných a všeobecně vzdělávacích školách úplné střední vzdělání“. Současně bylo rozhodnuto uskutečňovat tento úkol postupně a uvážlivě.⁵⁸⁾ Ke splnění tohoto záměru se mají vytvářet příznivé předpoklady. Jde o úspěšný rozvoj naší společnosti, o posilování materiálně technické základny a kádrové zabezpečení našeho školství. Mají se také uskutečnit změny ve školské soustavě, v obsahu vyučování a v metodách a formách výchovně vzdělávací práce na školách všech stupňů. Návrhy těchto změn se experimentálně ověřují v praxi. Dále se zdůrazňuje socialistická výchova mládeže, pěstování vysokých mravních kvalit, socialistického vlastenectví a internacionalismu. Sjezd se obrací na učitele, vychovatele a mistry odborného výcviku, aby vložili do výchovného působení veškerý svůj um a srdce.⁵⁹⁾

Tyto úkoly a zásady obou sjezdů v oblasti školství, vzdělání a výchovy realizuje projekt dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy, schválený nejvyšším orgánem Komunistické strany Československa v roce 1976. Představuje další krok v budování naší socialistické školy, zahájeného vytvořením jednotné školy v roce 1948. Na XXV. sjezdu KSSS bylo zdůrazněno, že vývoj socialistické školy v SSSR jednoznačně potvrdil a neustále potvrzuje, že realizace všeobecného středního vzdělání mládeže v Sovětském svazu ukázala v praxi nevědeckost tvrzení o množství údajně dědičných omezení v rozvoji intelektu člověka — tvrzení, jímž operuje buržoazní společnost při prosazování třídní politiky ve vzdělávání ku prospěchu vládnoucí elity. Sovětská věda proti tomuto pavědeckému přesvědčení postavila jediné správnou marxistickou tezi o neomezených možnostech rozvoje člověka v příznivých sociálních podmínkách. A právě tato teze se realizuje v Sovětském svazu.⁶⁰⁾ Můžeme zajisté z našich zkušeností z praxe budování socialismu v naší vlasti a vzdělávání a výchovy v naší jednotné socialistické škole potvrdit, že se tato teze soustavně uvádí v život i v Československé socialistické republice.

⁵⁷⁾ Tamtéž, s. 61.

⁵⁸⁾ *Zpráva o činnosti strany a vývoje společnosti od XIV. sjezdu KSČ a další úkoly strany*. Sborník hlavních dokumentů XV. sjezdu KSČ, 12.—16. duben 1976. Praha, Svoboda 1976, s. 52.

⁵⁹⁾ Tamtéž, s. 52—53.

⁶⁰⁾ *Projev M. A. Prokofjeva, min. školství SSSR, na XXV. sjezdu KSSS*. Překlad VÚP, Praha 1976, s. 2.

ЕДИНАЯ ШКОЛА С 1948 Г. И ЕЕ ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ

В статье «Чехословацкая общая школа 1948 г. и ее дальнейшее развитие» подчеркивается, что чехословацкая общая школа, которая постепенно строилась на основании закона об основном упорядочении общей школы от 21 апреля 1948 г., представляет собой первый революционный этап в развитии чехословацкой социалистической школы. Эта школа переменяла классовую сущность чехословацкой школы периода буржуазной Чехословацкой Республики, объединила двухколейную школьную систему и образовала систему единую, общую, благодаря которой все дети города и села с 6 до 15 лет возраста могут получить низшее среднее образование в обязательной начальной и средней школе (5+4) и на этой основе, без каких-либо тупиков, продолжать учебу и получить даже высшее образование. В статье подробно характеризуются функции, цели и содержание образования и воспитания в массовой и отборочной чехословацкой буржуазной школе в прошлом и функции, цели и содержание образования и воспитания в общей школе, строенной по закону от 1948 г.; на основании их сопоставления показываются изменения классовой сущности чехословацкой школьной системы. Далее ближе объясняется борьба за общую школу, в особенности усилия к преодолению концепции так наз. «дифференцированной общей школы», представляющей в понимании чехословацких противников общей школы стремление сохранить классовые привилегии в области высшего образования для детей из семей раньше господствующих и постепенно лишаемых власти общественных классов и групп. Рассматривается дальнейшее развитие чехословацкой общей школы 1948 г., которое следует из потребностей и требований социалистического общества в отношении ускоренного роста и улучшения качества кадровых специалистов, углубления политехнического образования и трудового воспитания в школе, в отношении дальнейшего прогресса в области идейного и политехнического воспитания и т. п. Уделяется вни-

мание подбору учеников для средних школ с приемом по конкурсу и высших учебных заведений и объясняются принципы, по которым этот подбор проводится. Показывается, что отдельные лица, обладающие способностями к одаренной работе в различных областях общественной деятельности (в науке, искусстве, физическом труде, организаторской и политической работе и др.), в принципе равномерно расставлены во всех общественных классах и группах; интерес к всестороннему развитию этих отдельных лиц, а также принцип демократизации образования, требуют, чтобы общественная структура школ с приемом по конкурсу соответствовала общественной структуре современного социалистического общества. По-новому в статье формулируются некоторые вопросы сущности и отношения образования и воспитания, их единства в процессе коммунистического воспитания, далее проблемы индивидуального подхода к учащимся, средств и условий коммунистического воспитания в социалистическом обществе. В заключение рассматриваются перспективы дальнейшего развития чехословацкой воспитательно-образовательной системы на основании решений XIV и XV съездов КПЧ и проект дальнейшего развития этой системы; также к условиям образования и воспитания в социалистической Чехословакии применителен вывод, к которому пришла советская школа и педагогика, о том, что осуществление всеобщего среднего образования молодежи в Советском Союзе на практике подтвердило ненаучность утверждения о множестве будто бы наследственных ограничений в развитии интеллекта человека — утверждения, которое использует буржуазное общество при проведении классовой политики в области образования в пользу господствующей элиты. Советская наука этому псевдонаучному убеждению противопоставила единственно правильное марксистско-ленинское положение о неограниченных возможностях развития человека в благоприятных социальных условиях.

THE ALL-IN SCHOOL OF 1948 AND ITS FURTHER DEVELOPMENT

The Czechoslovak unified, all-in school, gradually built up in accordance with the Education Act of April 21, 1948, setting up the groundwork for a unified school system, represents the first revolutionary stage in the development of the Czechoslovak socialist school. This school has changed the class basis of the Czechoslovak school dating from the period of the first bourgeois Czechoslovak Republic: it has changed the education system based on two separate types of education into a unified system enabling all children between the ages of 6 and 15 from urban as well as rural areas to attain lower secondary education in a compulsory primary and middle (junior secondary) school (5 + 4) and on this basis to proceed, without any blind alleys, with further education and attain perhaps even the highest forms of education. The author of this article goes on to characterise in detail the functions, the aims and the content of intellectual and moral education in the non-selective and selective Czechoslovak bourgeois school of the past, and the functions, the aims, and the content of intellectual and moral education in the unified school established under the Education Act of 1948, and by comparing them he demonstrates the change in the class basis of the Czechoslovak education system. In the next chapter the author takes a closer look at the struggle for a unified school, especially the efforts to overcome the conception of the so-called "streamed comprehensive school" which represented an attempt by the Czechoslovak opponents of the unified school to preserve class privileges in the field of secondary and higher forms of education for children of the former ruling social classes and groups, which were gradually being deprived of their positions of power. The author deals then with the subsequent development of the Czechoslovak unified school established in 1948. This development resulted from the needs and requirements of a socialist society to speed up and improve the training of qualified specialist, to deepen polytechnical and practical education at our schools, to make further progress in

ideological and polytechnical education and the like. Attention is paid to the selection of pupils for selective senior secondary schools and for universities and other higher education establishments. Reasons are given for the principles underlying this selection. Basically, individuals with special talent for various fields of social activities (in science, in the fine arts, in manual, organisational, political work etc.) have proved to be equally distributed among all social classes and groups; interest in an all-round development of these talented individuals and the principle of the democratisation of education make it necessary for the social structure of the selective schools to correspond to the social structure of the contemporary socialist society. The author newly formulates some questions concerning the substance and relationship of intellectual and moral education, the unity of these two aspects of education in the process of communist education, then the problems of individual approach to pupils, the media and the conditions of communist education in a socialist society. In conclusion the author deals with the perspectives of further development of the Czechoslovak education system on the basis of resolutions adopted by the 14th and 15th congresses of the Communist Party of Czechoslovakia, and the project of further development of this system. The conclusion arrived at by the Soviet school and pedagogy is confirmed for the conditions of education in the socialist Czechoslovakia: the implementation of general secondary education of the youth in the Soviet Union has proved in practice that the argument about the amount of the allegedly inherited limitations in the intellectual development of the individual — the argument which the bourgeois society uses in enforcing its class policy in education for the benefit of the ruling élite — is unscientific. Soviet science has countered this pseudo-scientific argument with the correct Marxist thesis on unlimited possibilities of man's development under favourable social conditions.